

Ана Б. ПЕЈАНОВИЋ*

ЊЕГОШЕВА ФРАЗЕОЛОГИЈА

Апстракт: У раду се покушава сагледати фразеологија Његошева језика као систем и то са неколико аспеката, са циљем да се покаже вишеструки значај истраживања фразеолошког слоја језика нашег најзначајнијег pjesника.

Посебни аспекти, сваки за себе, представљају сложену и заокружену тему истраживања а то су: опис Његошове фразеологије као фразеологије писца, однос Његошове фразеологије према фолклорној и народној фразеологији, Његошева фразеологија као грађа за реконструкцију језичке слике свијета и етнокултурних концепата, Његошева фразеологија као предмет транслатологије и, коначно, Његошева фразеологија као грађа за израду првог фразеолошког рјечника писца код нас.

Кључне ријечи: *Његошева фразеологија, фразеолошка јединица, фразеологија писца, фолклорна фразеологија, народна фразеологија, прецедентни текстови, етнокултурни концепти, ауторска фразеологија*

1. Његошева фразеологија као фразеологија писца представља први аспект наше анализе. С обзиром на чињеницу да дјело Петра II Петровића Његоша припада ранијој епохи развоја језика, књижевности и културе, његова се фразеологија нужно сагледава према општејезичкој фразеологији савременог књижевног језика, као једна од етапа у том развоју. Увид у овај аспект значајан је за дијахронијско проучавање фразеологије савременог језика. О значају Његошевог дјела посредно свједочи и чињеница да је за сада једини рјечник писца (ауторски рјечник) на нашим просторима управо *Речник Његошева језика*. Михаило Стевановић, један од састављача поменутог рјечника и његов уредник, у предговору истиче: *Како само Његошево дело, тако и језик којим је оно писано, одавно су се намењали за још једну лексичку обраду. Не само што Његош иде у најзначајније наше књижевнике него што је он један од творца наше књижевне језика. Он, прво, иде међу писце, ако не и испред*

* Проф. др Ана Б. Пејановић, Филозофски факултет, Никшић

свих других њисаца новијеј времена, који су за основицу свој књижевној језика узели народни, за шћа се залаао, бесћошћедно дорцо и шћо је коначно изборцо Нћеошев велики савременик Вук Караћћ [Стевановић и др. 1983 I: VIII]. Образлажући свој избор, на другом мјесту у предговору, Ставановић наглашава да: «...» синћаксичко доћаћсћиво народној језика Нћеошева завичаја, ћномски каракћер нћеовете фразеолоћје, ћроћћкан филозофском рефлексијом ћесника-мислиоца изузетне ћесничке даровићосћи, а нелишеној ни извесне филозофске ученосћи, чине Нћеошев језик у ћим ћравцима још недосетнућим у књижевном сћваралашћву наших народа [Стевановић и др. 1983 I: IX]. Наведене ријечи истакнутог ћегошолога дају сажето и тачно образложење и подстицај за проучавање фразеологије једног од твораца савременог књижевног језика, јер Нћегошева је фразеологија несумњиво важна за проучавање наше општејезичке фразеологије. И савремени ћегошолог академик Остојћћ у својим радовима истиче Нћегошево дјело и заслуге у афирмацији Вукова модела књижевног језика [Остојћћ 2013].

Анализа састава Нћегошеве фразеологије са функционално-стилског аспекта, показује да су у ћеговој идиоматици представљени фразеологизми из различитих функционалних стилова. То не чуди с обзиром на различите књижевне жанрове који су заступљени у ћеговом дјелу. Потпуно је очекивано да се у *Горском Вијенцу* и *Лажном цару Шћейану Малом*, спјевовима у драмској форми, међу изразима наћу фолклорни фразеологизми: *дијели ћрад*, *дијела вила*, *сиви соко*, *мрки вук*, *зелена долама*, *даваћи дожју вјеру*, *од врх ћлаве до зелене ћраве*, *жива ваћра*, *живи оћањ* и фразеологизми из народног језика: *навраћћ-нанос*, *засврђели су гланови*, *кућоваћи мачку у врећи*, као и они дијалекатског карактера: *ломћићи враћи* – ићи по тешком непроходном терену, *ћо ћрсћу каживаћи*. У Нћегошевој *Биљезници* и *Писмима* фиксирани су и књишки, диблијски изрази као *анћел хранићељ*, *ћлас воићућећа* (*ваићућећа*) у *ћусћићи*, али и они из разговорног језика попут *ћоћићи* *сву ћаметћ*. Фразеологија *Луче микрокозма* по много чему је специфична и предмет је посебног истраживања.

Параметризација фразеолошког слоја Нћегошева језика по временском критеријуму, открива да међу ћеговим фразеологизмима има и архаизама и историзама. Такви су на примјер: *даћи* *вјеру*, *на вјеру*, *ћроклећа* *ћомила*, *ћоћи* *ћод* *ћомилу*, *мирићи* *крви*, наравно, у ћеговом дјелу заступљене су и фразеолошке јединице које су актуелне и данас у савременом језику као: *знаћи* у *ћрсће*, *ћукнући* *од смијеха* итд. Није мали број и ауторских оказионалних Нћегошевих изрази. Неки од ћих претр-

пјели су једноставне трансформације, попут замјене компоненте израза у већ постојећим општејезичким изразима. Умјесто *мајка није родила (не рађа)* у Горском вијенцу срећемо *Црнојорка јошџи рађала није* и *Српкиња га јошџи рађала није*, или додавање компоненте изразу: *јазџији одраз црнојорски, свијећу српску ујасџији*. За Његоша су карактеристичне и сложеније трансформације израза као *Косово је лејло* и сл., које свој пуни одраз налазе у поетици писца.

Када о Његошевој фразеологији говоримо као о фразеологији писца, не можемо а да не споменемо прецедентни карактер и самога Његоша и његовог најпознатијег дјела – спјева *Горски вијенац*. Његош као *јреценџио име* и наведено дјело као *јреценџиџни џексџи* имају посебну улогу у лингвокултурној заједници велике Југославије. Наше досадашње истраживање овога посебног аспекта показало је да су различити изрази из најпознатијег Његошевог спјева окрилатили и постали интертекст не само многих књижевних дјела, већ и публицистике, дневне штампе па чак и свакодневног говора просјечних образованих носилаца језика: *чаша меда ишџије чашу жуци, ћуд је женска смијешна работџа, џврд је орах воћка чудноватџа, јрејаоцу дој даје махове, једна сламка међу вихорове, сирак џужни без није никоја, длајо џоме ко довијек живи* само су неке од Његошевих *крилатџема* које се у лингвоултурологији називају и *инџер-џексџеме* или *јреценџиџни изрази*. И управо ове језичке јединице обогаћују књижевни језик и чине његову нову фразеологију и могу се сматрати видом Његошевог фразеотворства [Пејановић 2009^а, Пејановић 2011^б].

Један од путева проучавања Његошеве фразеологије је и њено поређење са фразеологијом млађих му савременика – С. М. Љубише и Ивана Мажуранића. Овакав приступ омогућује нам, с једне стране, да уз помоћ њихове фразеологије реконструиремо фразеологију времена у коме су сва три писца живјела и стварала, као и да анализирамо удио и значај фразеолошког нивоа језика у поетици конкретног писца, а с друге стране да, узимајући као *tertium comparationis* епску поезију утврдимо новаторство писаца или њихово ослањање на исту, када су фразеолошки ресурси језика у питању [Пејановић 2011, Пејановић 2011^а].

2. Други, не мање важан, аспект проучавања јесте однос Његошеве фразеологије према *фолклорној* и *народној* фразеологији. Фолклорни фразеолошки ниво дубоко је уткан у књижевни језик те га је у неким случајевима тешко и препознати. А за све је узрок специфичност настанка нашег књижевног језика који је, у већој мјери него остали словенски језици, израстао из народног. Један од криваца за и дан-данашњу посто-

јаност и распрострањеност фолклорних формула јесте и чињеница наше скромније писане књижевне традиције у односу на усмену, над којом ова посљедња има превласт, па се тако епска поезија наметнула својим утицајем као један од прецедентних текстова лингвокултурне заједнице која говори српским језиком. Термин и садржај фолклорне фразеологије не би требало поистовјећивати са термином и садржајем народне фразеологије, која је шири појам од поменуте. У народну фразеологију, осим фолклорне, спада и дијалекатска фразеологија као и фразеологија разговорног језика.

Говорећи о Његошевој фразеологији, не можемо заобићи улогу и значај фолклорне фразеологије у његовој поетици. На нивоу употребе фолклорних сталних епитета и идиома насталих њиховом транспозицијом, Његош остаје досљедан усменој традицији, он преузима готове фолклорне сталне епитете: *дијела вила*, *јорска вила*, *свијетло оружје*, *мрки вук*, *јуја љуџа*, *љуџи змај*, за разлику од савременика Мажуранића који, по угледу на фолклорне, ствара своје окационалне сталне епитете контаминацијом већ постојећих фолклорних: *џанка вила*, нагомилавањем атрибута: *оружје свијетло и љуџо*, персонифицирањем израза: *љуџи цилији*, *љуџи јайџајан*, *љуџи ножи* и сл.

Народна фразеологија одражава се директно кроз пословице и изреке које су у Његошевом дјелу заступљене онако како су оне и данас познате савременим носиоцима језика: *врана врани очи не извади*, *није крв вода*, *ко ће боље широко му љоље*, *чија је сила џоџа је и љавда* или у нешто другачијем варираном облику: *ко се џоџи хваџа се за љјену* умјесто *дављеник се и за сламку хваџа*, *Шџо се мрчи када коваџи нећеш* умјесто *Ја куј ја не мрчи љаћа* и сл. [Пејановић 2009]. И различите узречице: *боже мили*, *боже мој*, *жалосна џи*, *кукала џи (му) мајка*, као и клетве: *зло џи јуџро* и заклетве, затим тривијални поздрави: *џомоз бој* високо су фреквентни у Његошевом дјелу и спадају у колоквијалну фразеологију.

3. Трећи, такође веома значајан, аспект анализе је *линџвокулџуролошки*, а он се тиче истраживања Његошеве фразеологије као материјала за реконструкцију језичке слике свијета и етнокултурних концепата. Култура сваког народа вербализује се у језику и управо језик акумулира кључне концепте културе, врши њихову транслацију и оваплоћује их у знакове – ријечи и друге језичке јединице. У когнитивној лингвистици и лингвокултурологији фразеолошки фонд језика се издваја као онај који представља драгоцјену грађу за реконструкцију културних концепата. Герхард Геземан у књизи *Црнојорски човјек*, која је објављена далеке 1943. године пише: *Било би већ вријеме да се сакуџи сав џсихолошки и*

карактеролошки материјал оијеловљен у фразама српскохрватској језика, ња да се онда исцрпљено сваки израз у поједи на његову садржину, његово поријекло и његов настањак, будући да би то представљало изванредан допринос јенеалогији морала. На тај начин би моћи да се открију цијели културни слојеви и да се уз помоћ инструмената какав је језик поре у тајне националној карактера [Геземан 2003: 223–224]. У својим ранијим радовима, истакли смо најважније етнокултурне концепте у фразеолошкој слици свијета изворних говорника српског језика, а до њих смо управо дошли реконструкцијом фразеологије Горској вијеница као прецедентног текста наведене лингвокултурне заједнице. Концепти *род*, *час* и *Косово* мање или више одсликавају се и кроз остала Његошева дјела. Идиоми из концепта род: *ујријети*, *зайријети*, *искојати* (коме) *тра*, *искојати*, *ујасити* кућу (коме), *зайријети*, *ујријети* сјеме (коме), *ујасити*, *ујрнути* свијећу (коме), или они из концепта *част освјетла* образ или *оцрнити*, *окајати* образ, *црн образ*, наметнули су се не само својом фреквентношћу и варијантношћу. То су само неке од фразеолошких јединица које смо сврстали у микроконцепте као уже категорије и даље у концепте, око најширег садржаја који их обједињује, да бисмо на једном мјесту анализирали све јединице које припадају одређеном концепту као чиниоци, саставни дјелови и потврде неког екстралингвистичког садржаја. На тај начин се кроз фразеологију могу реконструисати главна начела и правила функционисања патријархалне племенске заједнице, као и мјесто и улога појединца у њој.

4. Поменути аспект блиско је повезан са следећим – *контрасивним* и *транслајолошким* проучавањем Његошове фразеологије у словенском контексту, са циљем утврђивања могућности превођења фразеологизама посвједочених у његовим дјелима. Идиоми са изразитом културном нотацијом, многе клетве и заклетве на руски језик превођене су, углавном, буквално или дословно. Понекад је у питању било неразумијевање њиховог семантичког садржаја од стране преводаца. Разлози, међутим, нијесу увијек били чисто лингвистичке природе. Неподударане концептуалних и уже фразеолошких слика свијета језика оригинала и језика превода условљава непостојања фразеолошких кореспондента. Све то понекад доводи до културолошког помјерања превода у односу на оригинал [Пејановић 2010].

5. И најзад, сви наведени аспекти претходе још једном – *лексикографском*, тачније *фразеографском*, који уједно представља и практични циљ свеобухватног истраживања – а то је састављање *Фразеолошкој рјечника Његошевих дјела*. [Пејановић 2012^а, Пејановић 2014].

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- [1] Геземан 2003: Герхард Геземан. *Црногорски човјек*. Подгорица, 2003.
- [2] ГВ 2005: П. П. Његош. *Горски вијенац*. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Радмило Маројевић. Подгорица, 2005.
- [3] Остојић 2013: Бранислав Остојић. *Два Пејтра Пејровића и Вуков модел књижевног језика*. Међународни научни скуп Петар II Петровић Његош. Двјеста година од рођења (1813–2013), Подгорица, (у штампи).
- [4] Пејановић 2009: Ана Пејановић. *Пословице и изреке Горског вијенца у словенском контексту*. Студије српске и словенске. Серија I. Српски језик, Београд, 2009, књ. XIV, св. 1–2, с. 375–385.
- [5] Пејановић 2009^a: Ана Пејановић. *Горски вијенац као његов језик – стил*. Београд, 2009, с. 236–242.
- [6] Пејановић 2010: Ана Пејановић. *Фразеологија Горског вијенца. Фразеолошки жанрови. Културни концепти. Руски преводи*. Монографија, ЦАНУ. Подгорица, 2010.
- [7] Пејановић 2011: Ана Пејановић. *Стилски и језички сјјегова Смрт Смаил-аге Ченгића и Горског вијенца – Међународни научни скуп „Дани Ивана Мажуранића у Црној Гори”*, Цетиње, 27. 09 – 01.10. 2009, Радови са научног скупа. Цетиње – Осиек, 2011. с. 629–641.
- [8] Пејановић 2011^a: Ана Пејановић. *Његош и Мажуранић као фразеолошки творци / Ана Пејановић. – Међународни научни скуп „Година књиге и језика”, Београд, 14. 9. и 15. 9. 2010, Вукова задужбина, Институт за књижевност и уметност. Творци српског књижевног језика: зборник радова, Београд, 2011, с. 135–141.*
- [9] Пејановић 2011^b: Ана Пејановић. *Његошеве крилатице*. Гласник Одјелјења умјетности. Црногорска академија наука и умјетности, Подгорица, 2011, бр. 29, с. 79–86.
- [10] Пејановић 2012: Ана Б. Пејановић. *Његошеве фразеолошке рјечнице. (Лексикографска концепција)*. Осми лингвистички скуп „Бошковићеве дани”. Одржан 27. маја 2011. Подгорица: ЦАНУ, 2012, с. 87–94. (Научни скупови, књ. 109. Одјелјење умјетности, књ. 36).
- [11] Пејановић 2014: Ана Б. Пејановић. *Фразеолошки принципи описи Његошеве фразеологије*. 43. Међународни научни састанак слависта у Вукове дане (12–15. IX 2013), Београд, (у штампи).
- [12] Стевановић и др. 1983. I: *Речник језика Пејтра II Пејровића Његоша*. Израдили Михаило Стевановић и сарадници Милица Вујанић, Милан Одавић и Милосав Тешић. Уредник Михаило Стевановић. Књ. I. Београд–Титоград–Цетиње, 1983.
- [13] Стевановић и др. 1983. II: *Речник језика Пејтра II Пејровића Његоша*. Израдили Михаило Стевановић и сарадници Милица Вујанић, Милан Одавић и Милосав Тешић. Уредник Михаило Стевановић. Књ. II. Београд–Титоград–Цетиње, 1983.

Проф. др Ана Б. ПЕЈАНОВИЧ

ФРАЗЕОЛОГИЈА П. НЕГОША

Резюме

В настоящей статье автором рассматривается фразеология выдающегося национального поэта Петра Негоша. Негошевская фразеология анализируется как система, а анализ проводится в нескольких аспектах: фразеология Негоша как фразеология писателя, взаимоотношение фразеологии Негоша и фольклорной фразеологии и народной фразеологии, фразеология Негоша как материал для исследования языковой картины мира и, наконец, негошевская фразеология как предмет лексикографического описания.

Ключевые слова: негошевская фразеология, фразеологическая единица, авторская (писательская) фразеология, фольклорная фразеология, народная фразеология, этнокультурные концепты, фразеология.